

TÜRKÇENİN DİĞER DİLLERLE ETKİLEŞİMİ VE SONUÇLARI INTERACTION OF TURKISH WITH OTHER LANGUAGES AND RESULTS

Eyüp ZENGİN*

Öz

Ülkeler arasındaki kültürel, bilimsel, siyasi ve ticari ilişkiler, dil alanında da etkileşimlere yol açmıştır. İletişim aracı olan diller, çeşitli sebeplerle birbirlerini etkilemişler, kelimeleri, kalıp yapıları, cümleleri birbirlerinden almışlar, ya da birbirlerine vermişlerdir. Hatta bu etkileşim dilbilgisi yapılarının değişimine de sebep olmuştur. Bu etkileşim iki taraflı olabildiği gibi; teknik, bilimsel, ekonomik, sosyal vb. sebeplerden dolayı bir dilin diğer dile baskın gelmesi sonucuna bağlı olarak da ortaya çıkmıştır. Yabancı kelimelerin, terimlerin, kalıp sözlerin alınmasıyla dillerin sözlüklerindeki yabancı unsurların sayısında artış olmuş, hatta bazı dillerin sentaktik yapılarında da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Türkçe, tarihi gelişim süreci içerisinde aynı ya da farklı gruplardaki birçok dil ile etkileşim içerisine girmiş, bu etkileşimde daha çok etkileyen değil etkilenen olmuştur. Bu etkileşimde diğer dillerden bir takım öğeleri almış ve aynı şekilde bu dillere bir takım öğeleri vermiştir. Türk dilinin diğer dillerden etkileşiminde dini inançların kabulünün önemli bir yeri vardır. Uygur döneminde Budizm, Maniheizm gibi inançları kabul edilmesiyle Çince, Sanskritçe, Toharca, Soğdca'dan kelimeler alınmıştır. İslam dinin kabul edilmesinden sonra ise Arapça ve Farsçadan önemli ölçüde bir etkileşimin olduğu görülmektedir. Avrupa kültürünün etkisinde kalınması nedeniyle, Türkçe 16. yüzyıldan itibaren Fransızca'nın, 19. yüzyıldan itibaren ise İngilizcenin etkisine girmiştir. Bu etkileşim, önem arz eden bu dillerin dışında Çince, Rusça, Bulgarca, Macarca, Sırpça, İtalyanca, Yunanca gibi dillerle de olmuş, bu dillerden kelimeler alınmış ve bu dillere kelimeler verilmiştir. Etkileşimler sonucunda, kaçınılmaz bir şekilde dillerin leksikal ve sentaktik yapılarında değişimler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Diller, İletişim, Dillerin Etkileşimi, Türkçe, Kod Kopyalama.

Abstract

Cultural, scientific, political and commercial relations between countries have also led to interactions in the field of language. The languages, the means of communication, have influenced each other for various reasons; have interchanged words, phrases and sentences. This interaction has even caused the change of grammatical structures. This interaction can be bilateral as well unilateral; due to the technical, scientific, economic, social etc. reasons a language comes to dominate the other language. With the reception of foreign words, terms, and phrases, the number of foreign elements in dictionaries of languages have increased, and changes have also occurred in the syntactic structures of some languages. Turkish has interacted with many languages during its historical development, either from the same language family or from other language families, and it was generally the affected language in this interaction, not the one that affected the other languages. In this interaction, Turkish received some items from other languages and similarly gave them some items. The acceptance of religious beliefs has an important place in the interaction of the Turkish language with other languages. During the Uighur period, Buddhism and Manichaeism were accepted and words from languages such as Chinese, Sanskrit, Tocharian and Sogdian were taken. After the acceptance of Islam, an important interaction between Turkish and Arabic as well as Persian can be seen. Because of the influences of European cultures, the Turkish language has been influenced by the French language since the 16th century and English since the 19th century. Apart from these important languages, this interaction can be seen from languages such as Chinese, Russian, Bulgarian, Hungarian, Serbian, Italian, Greek, and the words have been interchanged between these languages and Turkish. As a result of the interactions, the lexical and syntactic structures of the tongues have inevitably changed.

Keywords: Language, Communication, Language Interaction, Turkish, Code Copying.

Giriş

Toplumlar ve milletler arasındaki ekonomik, ticari, kültürel, siyasi vb. ilişkiler; göçler, seyahatler, bilimsel çalışmalar, yabancı dil öğrenme gibi faaliyetler, diller arasında az ya da çok etkileşimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu etkileşimler dar kapsamda yerel toplumlar arasında olabileceği gibi, çok uzak coğrafyalarda bulunan farklı milletler arasında da görülebilmektedir. Toplumlar ister bir arada yaşasın, ister uzak coğrafyalarda bulunsun, aralarındaki ticari, iktisadi, kültürel vb. ilişkiler iletişimi gerektirdiği için, dillerin birbirinden etkilenmesi de kaçınılmaz olmuştur. Bu etkileşim son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle, bilginin ve teknolojinin tanıtılması, aktarılması ve sunulmasıyla daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Dil etkileşimi, birbirinden uzak dil gruplarında yer alan farklı diller arasında olabileceği gibi, aynı dilin lehçeleri, şiveleri veya ağızları arasında da olabilmektedir. Yani bir bölgede, bir ülkede ortak yaşam sürdüren farklı toplumlar arasında kullanılan diller de birbirinden etkilenmiştir. Diğer yandan, farklı kıtalarda gelişmiş ülkelerin sunduğu teknoloji veya bilim yoluyla da bu etkileşim çok daha etkin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Dil etkileşimlerinde baskın dilin baskın olmayan dilden etkilenmesi genellikle, sadece söz varlığı boyutunda gerçekleşir ve bu boyutun sınırları ise oldukça dardır. Baskın dil, baskın olmayan dilden (1) kendi kültüründe bulunmayan unsur ve kavramlara dair sözcükleri (çeşitli nesnelere, yiyecek-iceceklerin adlarını vb. unsurları), (2) argo ya da belirli jargonlarla ilişkili söylemleri, (3) kendi uzmanlık alanı olmayan bir sahaya dair terimleri ya da adları kopyalar (Sarı, 2013: 4). Dilin değişmeye ve gelişmeye meyilli olduğu bir gerçektir. Yeryüzünde diğer dillerle ilişki kurmayan hiçbir dil yoktur. Dünyada konuşulan bütün diller birbirleri ile sıkı ilişki içerisinde. Bu diller arası bağ, ister istemez dillerin birbirlerini etkilemelerine yol açar (Özkan ve Musa, 2004: 95). Dil etkileşimleri, temas hâlindeki dilleri sesbilgisinden sözdizimine kadar pek çok boyutta etkiler. Bu etkilenmenin yönü ise dil konuşurlarının kültürel, ekonomik ve siyasi üstünlüklerine/baskınlıklarına göre değişir. Genel olarak, anılan alanlarda üstün/baskın durumdaki toplumların dilleri verici (etkileyen, baskın, kaynak), etkiledikleri toplumların dilleri ise alıcı (etkilenen, zayıf, hedef) konumundadır. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ulaşım ve iletişim olanaklarının artmasıyla birlikte ülkeler arasındaki sınırların bir bakıma ortadan kalkması, diller arası etkileşimin seyrini de değiştirmiştir. Özellikle kitle iletişim araçlarının bu konudaki rolü son derece önemlidir. Yabancı dil öğreniminin daha kolay hâle gelmesi gibi etkenler de, diller arası yakınlaşmaların hızlanmasına, aynı zamanda dil etkileşimlerinin yoğunluğunun artmasına sebebiyet vermiştir (Sarı, 2013: 1-2).

Johanson (2014: 10-11, çev. Demir) dil etkileşimlerini “kod kopyalama” terimiyle; A: temel kod görevindeki sosyal açıdan zayıf dil, B: kodu kopya edilen sosyal açıdan baskın dil olarak tanımlar: “A dilindeki (yani zayıf ve kopyalanan dildeki) kopyada ortaya çıkan değişiklikler, A konuşurlarının B dilini öğrenmekteki yetersizliğini göstermez. Kopyalarda oluşan değişiklikler, çoğu zaman, ilişki dilleri arasındaki yapısal farklardan kaynaklanan çatışmaları azaltmak, yani uyum sağlamak amacıyla ortaya çıkarlar. Bu uyum çoğu zaman şöyle açıklanabilir: A dili, kendisinde bulunmayan bir özelliği, bu özellik B dilinde alışılmış ve zorunlu olduğu için kullanılabilir veya tersine A dili, kendisinde bulunan bir özelliği, B dilinde bulunmadığı için kullanılmaktan vaz geçebilir.” Dil ilişkileriyle ilgili çalışmalarda *kod kaydırımı, alıntı, ödünçleme, dönüşümlü kod kullanımı ve girişim gibi terimler kullanılır*. Demir (2003:40) “ödünçleme” teriminin kullanımının yanlış anlamlara götüreceğini söyleyerek görüşlerini şöyle ifade eder: “Dil ilişkilerinde hiç bir şey gerçekten “ödünç alınmış” olmaz, “verici dil”in hiç bir şeyi elinden alınmaz ve “alıcı dil” “verici dil” dekiyle aynı olabilecek hiç bir şeyi almaz.”

1. Türkçenin Diğer Dillerle Etkileşimi

Türk dilinin tarihi seyri içerisinde aynı ya da farklı gruplardaki birçok dil ile etkileşim içerisine girmiş, bu etkileşimde diğer dillerden bir takım öğeleri almış ve aynı şekilde bu dillere bir takım öğeleri vermiştir. Bu etkileşim kelimelerin alınmasıyla sınırlı kalmamış, cümle yapılarında da kopyalamalar yapılmıştır. Bu uzun süreli dil ilişkilerinde kaçınılmaz bir durumdur ve ihtiyacı karşılamaya yönelik bir etkileşimdir. Türk dilinin tarihi seyri içerisindeki etkileşimlerine baktığımızda, bu etkileşimin Göktürkçeden bu yana özellikle dinlerin ve bu kültürlerin etkisiyle ve Türklerin yerleşik hayata geçmesiyle artarak devam etmiştir. Bu etkileşimin Göktürkler döneminde çok az iken, Uygurlar döneminden itibaren artmaya başladığı görülür.

Uygurların Budizm, Maniheizm gibi inançları kabul etmesiyle Çince, Sanskritçe, Toharca, Soğdca kelime alınmıştır. Türklerin İslam dinini kabulüyle doğal olarak Arapça ve Farsçadan önemli ölçüde bir etkileşimin olduğu görülmektedir. Karahanlı döneminden itibaren Arapça ve Farsça kelimeler yazı dilinde belirgin bir şekilde kendini göstermeye başlar. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren edebi eserlerde Arapça ve Farsçanın ön plana çıktığı bir edebiyatın yanı sıra, Arapça ve Farsça dilbilgisi kurallarının etkinliğini görürüz. Türkler Anadolu’ya göç ettikten sonra Bizans, Venedik, Ceneviz ve İtalyan halklarıyla iletişim içerisinde olmuşlar, bunlarla ticari, siyasi ve kültürel ilişkileri içerisinde bulunmuşlardır. Bu kültür alış verişi sırasında özellikle İtalyancadan birçok kelime alınmıştır.

Türkçenin daha sonraki dönemlerdeki etkileşimi batı dilleriyle olmuştur. Tanzimat fermanı ile ortaya çıkan batıya yönelme sonucunda, Fransızcanın Türkçe üzerindeki etkileri başlar. 16. Yüzyıldan itibaren Fransızcanın, 19. Yüzyıldan itibaren ise İngilizcenin etkileri görülür. Bilim, teknoloji, ticaret gibi çeşitli alanlarda kullanılan İngilizce kelimeler, Türkçeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemlerde Avrupa kültürünün etkisinde kalınması nedeniyle Fransızca ve İngilizceden Türkçeye birçok kelime girmiştir. Bu etkileşim Osmanlı’nın son dönemleri ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkçe Dilbilgisi kitaplarında da görülmektedir.

Özkan ve Musa (2004: 127) yabancı dillerin Türkçenin söz dizimine etkisini kelime grupları, basit cümle, genişlemiş cümle ve birleşik cümle üzere dört başlık altında verir. Türk dilleri bilinen tarihi

seyri içerisinde diğer birçok dille ilişki içerisinde olmuştur ve bu diller kontaktlinguistik açısından farklılık arz eden ilginç, çok yönlü bilgiler ortaya koyarlar. Bu diller Farsça, Moğolca, Slavca ve diğer komşu dillerle olan ilişkilerinde gramatikleşme süreçleri açısından da ciddi bir şekilde etkilenmişlerdir (Johanson, 1996: 39). Korkmaz (2000: 247) bu etkileşimin sadece kelimelerle sınırlı olmadığını şu cümlelerle ifade eder: “Konuya dil açısından baktığımızda, bu durum yalnız söz hazinesinde kalmamış, dilin yapısını ve işleyiş kurallarını bir isteme bağlayan gramer konularının işlenişinde de kendini göstermiştir. Bu etkinin ana sebebi Osmanlı Devleti’nde Türk dili gibi Türk gramerinin de geri plana ve yüzyıllarca süren bir boşluğa itilmiş olmasıdır.”

2. Söz Dizimi Alanındaki Etkileşim

Bir dili öğretirken, ya da öğrenirken her iki dilin de birbirinden etkilenmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu durum, yabancı dil öğretiminin ya da o dili öğrenmenin doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi dilinizi bir başka dile aktarırken, ya da bir başka dili kendi dilinize aktarırken bazı ölçütler, kalıplar kullanmak zorunda kalırsınız. Kısaca karşılaştırma yaparak çözümleme yapma ihtiyacı hissedersiniz. Kendi dilinizi bir başka dile aktarırken, o dilin yapısından hareketle çözümleme yapmak işinizi bir hayli kolaylaştırır. Bunu yabancı dil Almanca ile Türkçeyi karşılaştırarak şöyle örneklendirelim: Türkçedeki bir fiilimsi yapıyı Almancaya aktarırken, o dilin ölçütlerinden hareketle bunu gerçekleştirmeye çalışırsınız. Türkçedeki cümlenin ögesi olan fiilimsiyi Almanca karşılığı olan yan cümleye çevirmek işinizi kolaylaştırır ve zaman içerisinde bu sizin aktarma aygıtınız haline gelir. Batılı gramercilerin Türkçenin dilbilgisi kurallarını açıklarken batı dillerinden hareketle, o dillere ait ölçütler, aygıtlar kullanmaları, Türkçeye batı dilleri açısından yaklaşımları buradan kaynaklansa gerek. Bu durum iki dil arasındaki aktarımların daha kolay ve anlaşılır olması açısından kaçınılmaz bir durumdur. Türkçedeki fiilimsi yapılar genellikle diğer dillerdeki yan cümle yapılarını karşılar. Fiilimsi yapıların yan cümle yaklaşımıyla değerlendirilmesi, diller arası iletişimi kolaylaştırmak, anlaşılır hale getirmek için önemli bir faktördür. Farklı dil gruplarının cümle yapılarının anlaşılır hale getirilmesi için yapılan bu karşılaştırmalar, yabancı dillerin daha anlaşılır olması için o dilin cümle yapısından hareketle kendi dilinizi açıklama, gramer açısından da diller arasındaki etkileşimi ortaya koymuştur. Özellikle yan cümle yapıları söz konusu olduğunda, Türkçedeki fiilimsiler ön plana çıkmakta ve sürekli *fiilimsi yapılar* terimi zikredilmektedir. Zira diğer dillerdeki yan cümle yapılarını genellikle Türkçedeki fiilimsiler karşılar.

Mansuroğlu (1955: 59) başka dillerin yardımcı cümle ile bildirdiklerini Türkçenin, zengin isim-fiileri ve zarf-fiileri ile, yani çekimli fiil (*verbum finitum*) veya bildirici (*predicatum*) sayılamayacak unsurlarla karşıladığını; ancak yabancı dillerle kültür alış-verişine girdiği zamandan, yani Uygur devresinden itibaren birinci derecede dinî metinlerde aslına uygunluk isteği ile çeşitli yardımcı cümleler ve bunları baş cümleye bağlayan edatların girdiğini; bundan Türkçenin aslında bağlama edatı tanımayan bir dil olduğunu anlamak gerektiğini ifade eder. Diğer dillerle temasta bulunmasının neticesinde Türkçeye çok sayıda bağlacın girdiği bir gerçektir. Fiilimsilerin görevleri zayıfladığı için hem bağlaçlar hem de fiilimsiler kullanılmaya başlamış; çekim edatlarının görevlerini üstlenen bazı bağlaçların yabancı, özellikle Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, yapının sonunda değil, başta yer alması yaygınlaşmıştır. Çekim edatlarının görevlerini üstlenen yabancı kökenli edatların başında (*madem(ki)*, *meğer(ki)*, *çünkü v.s*) cümle başı edatları (bağlaçları) gelmektedir (Özkan ve Musa, 2004:122-123).

Sarı (2013: 10) makalesinde sözdizimindeki etkileşimi alıntılarla şöyle açıklar: “Değişime karşı en dayanıklı dil mekanizması, muhtemelen sözdizimidir. Dil etkileşimlerinin, başta tümce yapısı olmak üzere sözdizimi boyutunda değişimler ortaya çıkarmasının ön şartı, diğer boyutlarda etkileşim ve değişimlerin başlamış ve belli bir seviyeye ulaşmış olmasıdır (Longobardi 2001: 278). Thomason ve Kaufman'a göre yapısal unsurların kopyalanması için gereken en temel ölçüt, iki dilli bir konuşur grubunun varlığıdır (1988: 66). Hawkins'e göre ise, anlık sözdizimi bozulması (diğer bir ifadeyle ve en temel anlamıyla devrik tümce kullanımı) ile etkileşim sebebiyle oluşan sözdizimi özelliklerinin bozulması noktasında bir ayırım yapmak da gereklidir. Sözdizimi yapısının değişimi, dil etkileşiminin son safhasına işaret eder ve ancak çok yoğun etkileşimler durumunda ortaya çıkar. Bunun yanı sıra, doğuştan iki dillilikle beraber, prestijli kabul edilen baskın dilin daha sık kullanılması sonucunda da bu durum görülebilir. Kazakçada, Rusçanın etkisiyle gelişen *mñ toğız jüz toqsan toğızınşı jil* (krş. Rus. *tısyacı devyatsot devyanosta devyatıy god*) 'bin dokuz yüz doksan dokuzuncu yıl=bin dokuz yüz doksan dokuz yılı' gibi yapılar bu durumun açık bir örneğidir (Karaca 2010. 1204).

Türkçeye, söz dizimi alanında da kopyalamalar yapılmış ve bu alanda değişimler olmuştur. Bu kopyalamalar zaman içerisinde dile yerleşmiş ve artık dilin ayrılmaz bir parçası olarak işlev görmeye başlamışlardır. Hint-Avrupa dil ailesine ait olan Farsçadan dilimize giren -ki'li birleşik cümleler, Türkçe gramerinde yer alan *yapı bakımından cümlelerin* önemli bir bölümü haline gelmiştir. Biz bugün yapılarına

göre cümleleri sıralarken, birleşik cümlelerin türlerinden biri olarak da -ki'li birleşik cümleleri sayıyoruz. Yabancı dil öğretimi açısından yan cümlelerin öğretiminin sağladığı faydaları Johanson'un (2014: 120-121) McCharty,den (1970. 129-130) alıntı yaparak aktardığı şu ifadesiyle pekiştirebiliriz. "McCarty, türkçede bağlaç kullanmanın 'uzun cümlelerin bağımlı, yan cümlelere ayrılmasına yardımcı olduğu' fikrindedir. Farsça ki'nin alınması, Osmanlı Türkçesinin uzun, iç içe geçmiş cümlelerin basitleştirilmesine yardım etmiş ve modern Türkçe ile birçok batı dilinin biraz daha birbirine yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Bu simultane çevirmenler ve birbirinin dilini öğrenen Türk ve yabancı öğrenciler için faydalı bir adımdır.

Bir dilde cümle yapısı çok önemlidir, çünkü cümle yapısı doğrudan düşünce ile bağlantılıdır. Özellikle iki dilli olan halklarda tamlamalarda, basit ve birleşik cümlelerin yapılarında ve unsurlarının sıralanışında yabancı dilden kopyalama görülür. Zaman içerisinde de bu kopyalamalar yadırganmayıp doğallaşır (Özakdağ, 2013: 75). Bir yabancı dil öğrenilirken pratikte çok fazla ön planda olmasa da uygulamada mukayeseden doğan bazı kopyalamalar (Johanson, 2014: 10-37, çev. Demir) söz konusu olabilmektedir. Johanson (2014:117-118, çev. Demir) cümle yapısını etkileyen kopyalamaları şöyle açıklar: "Türk dilleri İrancı, Arapça, Slavca ve diğer dillerden serbest bağlayıcıları (bağlaçlar ve ilgi kelimeleri) genel kopyalamışlar ve kopyaları verimli bir şekilde kullanmışlardır. En geniş kullanım alanını ise geniş bir işlev alanına sahip, İrancadan kopyalanmış olan ve her yerde son derece genel türden bir bağlayıcı durumunda kullanılan *ki* bağlacı bulmuştur." Osmanlıcada, yani Türkiye Türkçesinde *ki* bağlacıyla oluşturulan cümlelerin varlığı yeterince bilinen bir husustur. Türkiye Türkçesinin en yakın komşusu Azerice bu sözdizimsel bağlayıcının kullanımına yatkınlığı ile ön plana çıkar. Bu nedenle çekimli fiili olan Relativsatz'ın (ki'li birleşik cümle) Batı Oğuzca tipi için şu Azerice cümle örnek olarak verilebilir: *respublika elâ dövlätâ deyirlär ki, onu bir adam - car' deyil, seçmiş adamlar idare edirlär. (Bir devlet ki onu sadece bir adam, bir kral değil, bilakis bütün halk birlikte idare eder, cumhuriyet olarak adlandırılır) (Schönig, 1993: 183).*

Sözler, seslere ve cümlelere oranla daha kalıcı yapılardır. Bu yüzden dil alışverişleri söz konusu edildiğinde, ilk akla gelen sözlük alıntıları olmaktadır. Geniş bir coğrafyada, uzun bir süre yaşamış ve yaşamakta olan Türkçe'nin Çince, Farsça, Ermenice, Bulgarca, Arnavutça, Rusça, Macarca ve Romence gibi eski komşularıyla ilişkileri, yalnız sözlükte kalmamış, ses ve söz yapımı ile söz dizimi düzlemlerine de sıçramıştır. Bu yüzden, Türkçenin bu eski komşularıyla ilişkileri söz konusu olduğunda, sözlüklerde görülen söz alışverişlerinin ötesinde, gramerlik alıntılar da gündeme gelmektedir (Karaağaç, 2004: 15). Osmanlı Türkçesi cümle bağlama teknikleri bakımından çeşitli imkânlar sunar. Bu imkânlardan birisi de cümlelerin bağlaçlar vasıtasıyla bağlandığı, aslen Türkçe olmayan tekniktir. Cümle bağlamada Türkçenin kendine has aslı yöntemleri olmasına rağmen, bu teknik yabancı dil tesiri ile Türkçeye girmiş ve yaygınlaşmıştır (Şenlik, 2011: 251). Günümüzde akraba olmayan dillerin yoğun etkisinde kalan Gagauzca, Karayca gibi bazı Türk lehçelerinde daha çok; diğer lehçelerde daha az (çoğunlukla birleşik cümlelerde) olmak üzere cümledeki öğelerin sıralanışı Türkçenin özelliğini belirleyen Ö + T + Y şeklinde değil, Hint-Avrupa dillerine mahsus Ö + Y + T şeklindedir. Bu birleşik cümleler için olduğu gibi, basit cümleler için de söz konusudur (Özkan ve Musa, 2004: 121). Türkçe cümle yapısının Ö + T + Y şeklinde olduğu bilinmektedir. Ancak Gagauzca *koşarmış öküzleri çocuk, gidermiş kıra*; Karayca *son aytular, bir karahşilar*; Azerice *ben dedim eşidesen, demedim öyrenesen* örneklerinde görüldüğü gibi, Hint-Avrupa dillerinin Ö + Y + T özelliğini taşıyan cümle yapısının yaygınlaştığı bir gerçektir (Özkan ve Musa, 2004: 130).

Bu etkileşimi Rusçanın etkisine maruz kalmış dillerden Tatarca'da en belirgin şekilde görebiliriz. Alkaya (2007: 52) bu etkileşimi şöyle açıklar: "Türkçenin tarihi süreç içinde farklı kollara ayrılması beraberinde çeşitli değişimleri de meydana getirmiştir. Bugün iki dilli bir toplum durumunda bulunan Tatar Türklerinin konuştuğu Türkçenin, Rusçanın etkisine maruz kalması kaçınılmaz olmuştur. Rusça, Tatar Türkçesinin söz varlığının yanı sıra söz dizimini ve cümle kuruluşunu etkiler duruma gelmiştir. Böylece Tatar Türkleri, farklı kültürlerin etkisi, siyasi ve idari baskılar neticesinde günlük konuşma dilinde bile Rusça düşünme ve ifade etme durumunda kalmışlardır."

Bu etkileşimi son yıllarda özellikle Avrupa dillerinden yapılan çevirilerde kendini göstermektedir. Çeviri yapanların, her iki dile yeterince hakim olmamalarının yanı sıra, erek dilin kültürünü tanınamalarından doğan aktarım problemi söz konusudur. Öyle ki; yabancı bir filmi ya da diziyi seyretmeden, sadece konuşmaları dinlediğinizde bile, bu konuşmalardan yabancı bir film ya da dizi olduğunu rahatlıkla fark edebilirsiniz. Bu çevirilerde erek dilde asıl olması gereken karşılığının yerine motomot yapılan çeviriler nedeniyle o kültürde kullanılmayan kelime, terim ya da cümleler ortaya çıkmaktadır. Bu yanlış çevirilerle birçok kelime artık sözlüğümüze girmiş durumdadır.

Mansuroğlu (1955: 59) gerek sıra söz ve cümlelerin, gerekse yardımcı tip yabancı cümlelerin, Uygurcadan başlamak üzere, Orta Asya yazı dili, Kıpçakça, Çağatayca ve eski Anadolu Türkçesine girmesine Türkçenin medeni alış-verişlerde bulunduğu dillerin sebep olduğunu ifade ederek görüşlerini şöyle açıklar: “Bilindiği gibi Türkçede aslında şart cümlesi dışında yardımcı cümle yoktur. Başka dillerin yardımcı cümle ile bildirdiklerini Türkçe zengin isim-fiilleri (participium) ve zarf-filleri (gerundium) ile, yani çekimli fiil (verbum finitum) veya bildirici (praedicatum) sayılmayacak unsurlarla karşılar. Ancak yabancı dillerle kültür alış verişine girdiği zamanlardan, yani Uygur devresinden itibaren birinci derecede dini metinlerde aslına uygunluk isteği ile sözü sözüne tercüme sonunda Türkçeye sıra (paralel) söz ve cümle bağlama edatları (conjunction) ile çeşitli yardımcı cümleler ve bunları baş cümleye bağlayan edatların girdiği görülür.”

3. Türk Dilinin Diğer Dillere Etkisi:

Türk dilinin diğer dillere etkisi sınırlı ölçüde olmuştur. Türkçeden en çok Sırpçaya ve Bulgarcaya kelime geçmiştir. Türkçeden kelime alan diğer diller olarak Arnavutça, Macarca, Rusça, Farsça sayılabilir. Bunun dışında daha az sayıda kelime İngilizce, Almanca gibi Avrupa dillerine geçmiştir. Türk dilinin Balkan dilleri üzerindeki etkisi 19. Yüzyılın sonuna kadar devam eder. Ancak Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışıyla etkisini kaybetmeye başlar. Bu dönemden sonra Balkan dilleri, İngilizce, Almanca, Fransızca gibi diğer Avrupa dillerinin etkisine girmeye başlar. Türkçe, Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilişki içerisinde bulunduğu komşu ülke dillerine çok sayıda kelime vermiştir. Türkçenin diğer dillere verdiği kelimeler konusunda kaynaklarda farklı sayılar verilmektedir. Türkçenin diğer dillere verdiği kelimeleri bu alanda önemle bir çalışma olan Karaağaç'ın “Türkçe Verintiler Sözlüğü” (2008) adlı eserinden tespit edebiliyoruz. Bu sözlükte, Rusçaya 2 bin 500, Bulgarcaya 3 bin 500, Sırpçaya 9 bin, Rumence'ye 3 bin, Farsçaya 3 bin, Çinceye 300, Ukraynacaya 800, Finceye 118 kelime verildiği belirtilmektedir.

4. Etkileşimin sonuçları:

Farklı diller arası aktarımlarda, bu zorlukları aşabilmek ve iletişimi kolaylaştırabilmek için çözüm yolları üretmeye yönelik diller arası etkileşimler olmuştur. Bu etkileşim dillerin morfolojik ve sentaktik yapılarında bazı değişimlere yol açmıştır. Bu durum kaçınılmaz bir şekilde hala devam etmektedir. Diğer medeniyetlerle kurulan çeşitli kültürel, siyasi, teknik, vb. ilişkiler nedeniyle yeni terimlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu terimlerin bazıları Türkçeleştirilerek kullanılmış, ancak bazıları orijinal terimler olarak muhafaza edilmiştir. Bu nedenle Türkçe özellikle kelime hazinesi bakımından diğer dillerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Uzun süre Arapçanın ve Farsçanın etkisinde kalan Türkçe, Tanzimat'tan sonra Avrupa dillerinin etkisine girmeye başlar. Tanzimat döneminden sonra batılı ülkelerle olan ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, başta Fransızca olmak üzere Avrupa dillerinden kültür, siyaset ve ticaret alanlarında birçok kelime ve terim Türkçeye girmiştir. Fransızcanın etkisi 50'li yıllara kadar devam etmiş, 50'li yıllardan sonra ise İngilizcenin etkisi başlamış, İngilizceden birçok kelime ve terim Türkçeye girmiştir. Özellikle batı kültürünün örnek alınmasıyla, edebi türlerde ve diğer alanlarda batılı yaşam ve düşünce tarzının ifadesi olan terimler Türkçeye yer almaya başlar. Bu değişim Türk dilinin gramer yapısında da kendini göstermiştir. Uzun süre Arapça ve Farsçanın etkisinde kalan Türkçenin grameri, bu dillerin etkisinden arınmaya çalışırken, bu sefer de batı dillerinin etkisine girmeye başlamıştır. Türkçenin kendi yapısı ve işleyişi üzerine bir gramer oluşturulmaya çalışılmış, ancak bu işleyiş Fransız dilinin gramer kalıpları doğrultusunda ortaya konmuştur. Bu etkiyi, bu dönemden sonra yazılmış birçok Türk gramer kitabında görmek mümkündür. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, bu eserlerden sonra Türk dili gramerinde önemli gelişmelerin ve değişimin olduğu yadsınmaması gereken bir husustur.

1920 yılında Paris'te yayımlanmış olan Jean Deny'nin *Grammaire de la Langue Turque* (Dialecte Osmanlı) adlı eseri, konuların ele alınışı ve işlenişi bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Deny, Türkçenin bir Hint-Avrupa dili olmadığını, dolayısıyla kendine özgü bir yönteminin oluşması gerektiğini ileri sürer. Ancak, eser Fransız öğrencilere Türkçeyi öğretmek amacı ile kaleme alınmış kapsamlı bir el kitabı olduğundan, Türkçe sistem olarak Fransız dilinin kalıplarına uydurulmuştur. Malzemenin sınıflandırılması bakımından da kelimeler yine Arap dilinin ölçüleri ile isim, fiil ve edat (particule) ana bölümlerine ayrılmıştır (Korkmaz, 2000: 248).

Türk dili ayrıca ilişki içerisinde bulunduğu Ermenice, Gürcüce, Rumca, Lazca gibi dillerle de etkileşim içinde bulunmuş, kelimeler almış ve kelimeler vermiştir. Bu gün Doğu Karadeniz bölgesinde hala yaygın bir şekilde Rumca, Lazca, Ermenice kelimeler kullanılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, mübadele ile Yunanistan'a giden Rumlar ve Batı Trakya'dan Türkiye'ye göç eden Müslümanlar bu etkileşimin izlerini hala ortaya koymaktadırlar. Her iki ülkede de ortak kültürlerin yaşatılmasının yanı sıra, dildeki etkileşimler de varlığını sürdürmektedir. Bu gün Yunanistan'da hala Türkçe şarkılar söylenirken,

örneğin Doğu Karadeniz'in bir yöresinde de Rumca şarkılar duyabilirsiniz. Hatta bu iki ülke halklarının bir araya geldiğinde birlikte Rumca ya da Türkçe şarkılar söyleyerek oyunlar oynadığını görebilirsiniz. Bu etkileşimi balkanlardan gelen göçmenlerin kurdukları Türkçe cümle yapılarında da görebilmek mümkündür. Slav dillerinin etkisiyle farklı cümle kuruluşları, örneğin, Ö + Y + T yapısındaki cümleler dikkat çekicidir.

Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerine, şu veya bu biçimde ödünç olarak alınan dil-kullanım alıntıları karşılıklarının Türkçe kökenli morfemlerle ve diğer dil-kullanım olanaklarıyla türetilmesi, söz konusu sorunun çözülmesinin başından beri çok doğru olarak belirlenen birinci yoldur. Bu mümkün olmayınca çoğunlukla evrensel nitelikli kavramları ifade eden kelimelerin ve terimlerin yabancı dillerden doğrudan alınması gerekmektedir. Söz konusu kelimelerin ve terimlerin ise, Türkçenin ses uyumuna ve imlâ kurallarına uydurularak ve uygun bir hale getirilerek kullanılmasıyla kelime hazinesinde yer almasının daha doğru olacağını düşünüyoruz (Memmedova, 2009: 127).

Başkan (1997: 641) bu konudaki düşüncesini şöyle dile getiri: "Sonuç olarak söylemek gerekirse, yabancı kökenli sözcüklerin bir anadiline üşüşmesi, sözcük dağarcığının açık uçlu bir düzen niteliği göstermesi bakımından doğal bir durum olarak karşılanmalıdır. Bununla birlikte, aynı açık düzen özelliğinden yararlanarak, anadilinin kendi öz kaynaklarından derlenmiş ya da oluşturulmuş sözcükleri, "koruyucu aşı" anlayışı ile ve zamanında anadilin genel sözcük dağarcığına aktararak yabancı kökenli sözcükleri engellemek de aynı ölçüde olanaklıdır." Nermine Memmedova (2009:122) ise dillerin etkileşimini ve buna bağlı olarak gelişimini Vanderis'ten (1937: 11) bir alıntıyla şöyle açıklar: "... hem dil dışı hem de dil içi etkenlerin etkileşimiyle gerçekleşen somut dil alakalarının değerlendirilmesi bakımından Fransız bilgini J. Vanderis'in aşağıda yer alan görüşü de ilgi çekicidir: "Hiç bir zaman her hangi bir dil yabancı etkileşim olmadan gelişemez; tam tersi komşu dillerin onu etkilemesi genelde onun gelişiminde büyük önem taşır. Dillerin bir-biriyle temas halinde olması tarihi bir gerektir ve bu temas bir dilin diğerini etkilemesine yol açmaktadır."

Vanderis'in bu sözünden hareketle şu görüşü ortaya koyabiliriz. Dilcilerin bir kısmı, Türk dilinin diğer dillerden etkilendiğini, bazı dilcilerin Türk dilini araştırırken, bu dile Avrupa dilleri açısından baktığını, Türk dilinin bu bakışla incelenemeyeceğini, Türk dilini kendi kuralları içerisinde araştırmak gerektiğini ifade ederler. Ancak, dilcilerimizin önemli bir kısmı, Tür diline batı dilleri çerçevesinden bakmış ve Türk dilinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Aksi takdirde Türk dili kısır bir döngü içerisinde dar bir alanda incelenir, gelişmeye kapalı olurdu. Bu muhafazakârlık, Türkçenin araştırılmasına yönelik dil bilimi alanındaki çalışmaların gecikmesinde önemli bir etkidir.

Sonuç:

Diler tarih boyunca farklı nedenlerle birbirlerinden etkilenmiştir. Bu etkileşim tek yönlü olduğu gibi çift yönlü de olmuştur. Ancak genellikle baskın olan diller, konuşulduğu ülkelerin ekonomik, sosyal, bilimsel kültürel vb. gelişmişliklerinden dolayı diğer dilleri etkilemişlerdir. Bu etkileşimler, etkilenen bütün dillerde teknolojinin zorunlu kıldığı terimlerden başlayıp, dillerin cümle yapılarına kadar sirayet edebilmiştir. Özkan ve Musa (2004: 132) bu durumun tek taraflı olduğunu ifade ederek şöyle özetler: "Küreselleşmenin söz konusu olduğu bu günlerde dildeki değişimleri kültür alış-verişi ile izah edenler olmakla birlikte, konu derinlemesine incelendiğinde bu alış-verişin karşılıklı değil, çoğunlukla tek taraflı olduğu görülür." Türkçe de bu etkileşime maruz kalmış, diğer dillerden, kelimeler, kalıp yapılar, cümleler almıştır. Türkçe, bilinen dil tarihi boyunca Uygur döneminde Budizm, Maniheizm gibi inançların kabul edilmesiyle Çince, Sanskritçe, Toharca, Soğdca'dan kelimeler almıştır. İslam dinin kabul edilmesinden sonra ise Arapça ve Farsçadan önemli ölçüde etkilenmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Avrupa kültürünün etkisinde kalınması sonucunda, Türkçe 16. Yüzyıldan itibaren Fransızcanın, 19. Yüzyıldan itibaren ise İngilizcenin etkisine girmiştir.

Gelişmiş ülkelerin dillerinin etkisinde kalan diller, maruz kaldığı bu duruma her ne kadar karşı durmaya çalışsa da, ekonomik ve kültürel sebeplerden dolayı bu etkilenme kaçınılmaz bir durumdur. Bir dil, hızla gelişen dünyada bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal vb. alandaki üretimlere kendi dilinde bir karşılık geliştiremediği sürece, diğer dillerden kelimeler, terimler, cümleler almak durumundadır. Dil, yeterince araştırıp geliştiremediği sürece de diğer dillerin etkisine maruz kalacaktır.

KAYNAKÇA

- ALKAYA, Ercan (2007). "İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümeleleri", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring 2007, ss.41-53.
- BAŞKAN, Özcan (1977). "Yabancı Dilin Ana Dile Etkisi", *Türk Dili*, XXX VI, ss.636-641.

- DEMİR, Nurettin (2003). "Popüler Dil Tartışmalarına Dil İlişkileri Açısından Bakış", *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz*, (= Ankara Ticaret Odası-Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı.), ss. 37-44.
- JOHANASON, Lars (1996). "Kopierte Satzjunktoren im Türkischen", *Sprachtypol. Univ. Forsch. (STUF)*, ss.39-49.
- JOHANASON, Lars (2014). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, çev. Nurettin Demir, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAĞAÇ, Günay (2004). "Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi", *II. Uluslararası Türk Uygurlukları Kongresi* (3-6 Ekim 2004), Bişkek-Kırgızistan.
- KORKMAZ, Zeynep (1997). "Batı Dilleri ve Türk Dili Grameri Üzerindeki Etkileri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, ss. 49-54.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1955). "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, ss.59-71.
- MEMMEDOVA, Nermine (2009). "Akraba Olmayan Dillerin Birbirine Etkisi ve Bu Etkileşimin Sonuçları", *Milli Folklor*, Sayı 83, ss.121-126.
- ÖZAKDAĞ, Nadejda (2013). "Gagauzcanın Söz Dizimine Komşu Dillerin Etkisi", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, TDD/JofEL Winter 2013, ss.71-84.
- ÖZKAN, Fatma, Musa Bağdagül (2004). "Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi", *bilig*, yaz 2004, S.30, ss.95-139.
- SARI, İsa (2013). "Dil Etkileşimi Bağlamında Ses-Anlam Eşlemesi ve Türkçedeki Örnekleri", *Türk Kültürü*, 2013/1, ss. 1-27.
- SCHÖNIG, Claus (1993). "Finitpradizierte Relativsätze in Sprachen des altaischen Typs", *Türk Dilleri Araştırmaları* 3, ss.181-191.
- ŞENLİK, Ahmet Şefik (2011). "Osmanlı Türkçesinde Cümle Bağlaçlarının Tasnifine Dair Bazı Öneriler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, ss. 251-268.